

in Karl Obermann, Josef Polišenský (edd.): *Aus 500 Jahren deutsch-tschechoslowakischer Geschichte* (Berlin: Rütten & Loening), s. 171–221

Wurzbach, Constantin von

1865 „David Kuh“; in *tyž, Biographisches Lexikon des Kaiserthums*

Österreich — Dreizehnter Teil (Wien: Zamarski), s. 340

Z Budějovic

1861 „Z Budějovic“, *Národní listy* 1, č. 92, 4. 4., s. 4

Zákon o rovnoprávnosti v Čechách

1871 „Zákon o rovnoprávnosti v Čechách, jak by si jej přál Tagesbote“, *Humoristické listy* 13, č. 41, s. 326

Ze sněmu

1864 „Ze sněmu“, *Bič* 1, č. 5, 5. 3., s. 36

Ze soudní síně

1866 „Ze soudní síně“, *Národní listy* 6, č. 287, 19. 10., s. 2–3

Žid David Kuh

1867 „Žid David Kuh“ *Pravda* 1, s. 159

„Pro strach židovský“ Politická studie

Jan Neruda

Nerudův spis „Pro strach židovský“ je pro odborný rozbor Nerudova vztahu k Židům klíčovým pramenem. S cílem podpořit další výzkum a usnadnit mezioborovou diskusi o Nerudových motivech, zdrojích a argumentech zde přetiskujeme plný text Strachu, který vyšel poprvé jako série pěti fejetonů v Národních listech mezi 22. červnem a 2. červencem 1869.¹ Naše edice vychází z druhého, „brožurkového“ vydání z roku 1870², jež je — jak potvrdilo textové srovnání — sice s původním novinovým vydáním prakticky identické, nicméně v brožurce Neruda opravil zjevné tiskové chyby, provedl několik menších stylistických změn a dodal na několika místech zdůraznění proloženou sabou. Další změny spočívají v doplnění názvu podtitulem Politická studie a ve vydělení závěrečné větý odstavce, který začíná slovy „Emancipaci českou od židů...“, do samostatného odstavce a v jeho zdůraznění proložením. Brožurkové vydání je uvedeno vydavatelem predmluvou, která dává Nerudovu spisu zřetelný politický kontext. Predmluvu pretiskujeme na stranách 171–172.

V původní sérii fejetonů v Národních listech se jméno autora neobjevuje, nicméně články jsou podepsány Nerudovou standardní autorskou značkou, malým rovnostanným trojúhelníkem, který čtenář tohoto periodika znal. Nerudovo jméno se neobjevuje ani na titulním listu brožurkového vydání, ale o autorství není žádných pochyb, neboť je výlovně uvedeno v predmluvě. Neruda své autorství dále potvrdil zařazením textu do sbírky Studie, krátke a kratší (1876).

Předkládaná edice pristupuje k textu jako k historickému dokumentu, zachováva jeho původní textovou podobu včetně všech zvláštností lexikálních, syntaktických, pravopisných a typografických. Zjevné chyby (nebo případy, které by mohly být za chybné považovány) glosujeme výrazem [sic]. Ponecháváme kolísání samohláskové kvantitý (biblí, jizlivý, lečitelském, konsulat, málomocný,

1 Neruda, Jan, „Pro strach židovský“, I–V; *Národní listy* 13, úterý 22. 6. 1869, č. 170, čtvrtek 24. 6. 1869, č. 172, pátek 25. 6. 1869, č. 173, čtvrtek 1. 7. 1869, č. 179 a pátek 2. 7. 1869, č. 180, vždy s. 1.

2 Neruda, Jan, „Pro strach židovský“. *Politická studie* (Praha: Dr. Grégr a Ferd. Dattel, 1870). (Na titulní stránce není autorovo jméno uvedeno.)

mouřeninům, myšlénka, nádej, nalezaje, nesmířitelně, pomahá, přikázáními, rabbiní, stihán, vedlé, výjma, výmínečné). *Větnou interpunkci až na výjimky uvedené v hranatých závořkách neopravujeme. Pasáže v originále zvýrazněné proložení v hranatých závořkách kurzivou, několik míst vyznačených tučně v tomto stavu ponecháváme. Původní paginace je uvedena v textu v hranatých závořkách. Jednotlivé kapitoly odpovídají původním fejtonům z Národních listů; v poznámkách uvádíme datum vydání. Nerudovy poznámky pod čarou — celkem čtyři — jsou označeny hvězdičkou (*), zatímco poznámky editorů jsou jen číslovány. Poskytují nejen běžnou bibliografickou a faktografickou informaci, ale usilují též o osvětlení dobového kontextu a zdrojů Nerudovy žurnalistické práce. Biblické citáty uvedené v těchto poznámkách pocházejí z králického překladu.*

[5:] I.³

Evropskou společností lidskou zašplouchla nyní nová vlna myšlénková, palčivě naruživa.⁴ Nesmíme ji nechat odšplounnout kolem sebe, abychom nezkusili loď svou po ní pošnout dál, nás se ta otázka nová týká víc než jiných, odpovídají-li jiní k ní jen s hledistě společenského či uměleckého, my máme k ní také odpověď politickou a národní. Mínilo starou otázku židovskou, již nyní nově povznese velký skladatel a ještě větší Němec a liberalista Richard Wagner.⁵

Nejedná se o to, mají-li či nemají židé být emancipováni. Jsou již, a kde nejsou ještě zcela, budou co nejdřív, nikdo nezadrží proud osvěty lidské, k jasnosti se probírající, — tím je otázka rozluštěná.⁶ Nejedná se víc o emanci-

3 *Národní listy* 9, úterý 22. 6. 1869, č. 170, s. 1.

4 Tato úvodní věta vzdáleně připomíná začátek *Manifestu komunistické strany* Karla Marxe a Bedřicha Engelse z února 1848. „Evropou obchází strašidlo — strašidlo komunismu“. In Marx, Karl — Engels, Bedřich, *Vybrané spisy* 1 (Praha: Svoboda, 1950), s. 25. O tom, zda Neruda tento text znal, lze ovšem jen spekulovat.

5 Roku 1869 vydal německý skladatel Richard Wagner pod vlastním jménem spis *Das Judenthum in der Musik* (Židovství v hudbě), publikovaný původně pod pseudonymem v roce 1850. Stov. Wagner, Richard, *Das Judentum in der Musik* (Leipzig: Verlagsbuchhandlung von J. J. Weber, 1869). Publikace byla krátce shrnuta ve fejtonistické rubrice v *Národních listech* (dočasný název *Národních listů*) již 21. března 1869 („Židé a hudba“, s. 1–2). Nerudovo autorství tohoto textu lze téměř s jistotou vyloučit. Motivaci anonymního autora, který se ve všem s Wagnerem neztotožňoval, byly nacionalistické spory s německou liberální žurnalistikou, kterou čeští nacionalisté často smižovali jako židovskou.

6 Během 60. let 19. století byla ve střední Evropě po právní stránce zakončena emancipace židovského obyvatelstva, zastavená po potlačení revolucí let 1848–1849.

paci židů, nýbrž o emancipaci od židů,⁷ o to, abychom se vybavili z výstřednosti druhé a nestali se z tyranů otroky. Z tohoto vybavování se nesmí nikdo vyčíst snad *nenávist* k židům, jakož také ti, kdož historicky a psychologicky skumným okem pohlíží na posavadní snahu celého vzdělaného světa, přející emancipaci židů, netvrdí, že by přání to bylo výrostlo právě z *lásky* k židům. Wagnerův spis „Das Judentum in der Musik“ [sic] mluví na jednom místě o „neuvědomělém pocitu, [6:] jakýž se v *lidu* jeví co nejvnitřnější nechuť k židovské bytnosti“,“⁸ a na druhém místě praví: „Výmínečné postavení židů volalo k spravedlnosti naší, jakmile v nás samých vzbudil se pud po vlastní společenské svobodě. Když jsme bojovali pro emancipaci židů, byli jsme vlastně spíš bojovníky pro princip, než pro daný případ“¹⁰ „při všem mluvení a rozepisování se pro emancipaci židů cítili jsme předce vždy, jakmile jsme opravdu a činně se židy se setkali, jenom odpuzování“.¹⁰ Nechtě je cokoliv pravdy ve výroku Wagnerově, co věc citu je to předce jen výrok osobní, každý nechť na sobě zpytuje, mnoho-li ve výroku tom je pro *jeho* osobu pravdy. Avšak spravedlivý, nalezaje třeba vrchovatou míru protivnosti a to odůvodněné, nesmí a nesmí zapomenout, že tak protivnými, jak jsou, učinilo je *utřpení*.

Co se mé osobnosti dotýče, k nenávisti k židům nemohu se právě tak přiznat, jako se musím přiznat k politickému a národnímu, ale mužnému nepřátelství k nim. „A punto“ dovedu udat, kdy nepřátelství to počalo, bylo to, když jsem úplně poznal nesmířitelně jizlivý, hluboký jich a činný antagonismus

V českých zemích byli Židé zrovnoprávněni tzv. prosincovou ústavou roku 1867.

7 Výraz „emancipace od Židů“ užívá také Wagner (1869: 12), který dokonce označuje „die Emancipation von dem Drucke des Judentumes“ (emancipaci od tlaku Židovstva) za „Befreiungskampf“ (osvobozovací boj). Je možné, že Neruda byl také zprostředkovaně ovlivněn názory Karla Marxe, který ve svém článku „Zur Judenfrage“ (1843) vybízí k „Emancipation der Gesellschaft vom Judentum“, čímž míní emancipaci jak společnosti, tak i Židů od vlády peněz. Podobné motivy se objevují i u dalších účastníků diskusí o „židovské otázce“ kolem poloviny 19. století.

8 „die unbewußte Empfindung, die sich im Volke als innerlichste Abneigung gegen jüdisches Wesen kundgibt“ (Wagner 1869: 9).

9 „Anders verhält es sich da, wo die Politik zur Frage der Gesellschaft wird: hier hat uns die Sonderstellung der Juden seit ebenso lange als Aufforderung zu menschlicher Gerechtigkeitsübung gegolten, als in uns selbst der Drang nach sozialer Befreiung zu deutlicherem Bewußtsein erwachte. Als wir für Emancipation der Juden stritten, waren wir aber doch eigentlich Kämpfer für ein abstractes Prinzip, als für den concreten Fall“ (Wagner 1869: 10).

10 „...bei allem Reden und Schreiben für Judenemancipation fühlten wir uns bei wirklicher, tätiger Berührung mit Juden von diesen stets unwillkürlich abgestoßen“ (Wagner 1869: 10).

proti naší národnosti české a veškerým našim snahám národním a politickým. Jakkmile jsem poznání toho došel, stal jsem se, přiznávám se, nesmírně chud ve vnitřku svém, byl jsem oloupen o celý svět ideálů. Odkázav viru nejen v součinnost a vzájemnou lásku trpících, nýbrž i víru v *nepodmíněnou* všeobecnou humanitu a svobodomyšlnost v říši poezie, ucítil jsem ledový chlad nepřátelského rozpočtu.

Snad, ba nejspíš, odpoví mně některý žid úšklebkem¹¹ svým pověstným, k vůli tomu, co ještě později říci chci, přec musím upřímně vyslovit své politování, že jsem ztratil ideálního toho svého [7:] názoru o židovstvu. Od dětství mělo židovstvo pro mne jen pozii. Pouliční žid, odpočívající s těžkým břemenem svým u nárožního kamene, byl mně malému chlapci předmětem živé soustrasti. Poctivý, krásný jistý čin, jehož jsem byl co dítě svědkem, nechal mně spatřovat v židovstvu ideál poctivosti všestranné. Na školách gymnasijských čítal jsem židy k nejlepším svým přátelům, rval se za ně ve škole, studoval s nimi ve světničkách a po dumné šerých pūdách pražského ghetta, kde vše a vše se mně zdálo být poetické, a když jsem poprvé slyšel kolegu jednoho, který co „nationale“ své před celou školou místo obvyklého, stydlavého „israelita“¹² s unášející pýchou pronesl: „Ich bin ein *jude*!“¹³ přiznávám se, teprv jsem se naučil být rozhodně pyšný na národnost svou, tenkrát hlupcům jen k posměchu sloužící, a hlásit se k ní ostentativně pro život celý. — Ostatně — kdož z nás mladíků ideálnějších nebyl by tenkrát smýšlel podobně, kdož by byl z nás nespáchal „ebrejských elegií“¹⁴, jimiž vanuly vzdechy babelských vrb¹⁵ či vzdechy lidu posud hněteného, či nepsal „hymnu na starý národ proroků“ a na nejkrvavější obět surovosti středověké! Židovstvo, „živá ta, věčná hádanka lidských dějin“, mělo pro nás kouzlo

11 Neruda zde implicitně potvrzuje repertoár středověkého křesťanského antisemitismu. Jizlivý škleb a různé jiné posuňky jsou např. součástí středověkých scén Kristova utrpení.

12 Výraz izralita (isralita) v dobovém kontextu označoval Žida pouze na základě náboženského vyznání. Takový Žid se může integrovat do nežidovských národů. Pojem „Žid/žid“ (jude) proti tomu může označovat též etnické či národní pojetí židovství.

13* Byl to S. Heller, z něhož se vyvinul již nyní spisovatel (co myslitel) velký. [Nerudova poznámka.] — Jedná se o Seligmanna Hellera (1831–1890), nikoli o Serváce Hellera (1845–1922), jak je někdy mylně uváděno. Srovnej dále text Václava Petrboka zde, s. 132.

14 Hebrejské melodie lze považovat za evropský romantický žánr — viz George Gordon Byron (*Hebrew Melodies*, 1815), později Heinrich Heine („Hebräische Melodien“ v jeho sbírce *Romanzero*, 1851). Českým příkladem je píseň, kterou židovská dívka Lea v Máchových *Cikáněch* (rok vzniku 1835; posmrtné 1857).

15 Tedy „babylonských“, viz Žalmy 137,1-2: „Při řekách Babylonských tam jsme sedávali, a plakávali, rozpomínajíc se na Sion. Na vrbi v té zemi zavěšovali jsme cítary své.“

neodolatelné — hádanka se nám rozlušťuje, ústa, na kteráž jsme tiskli políbení nejsvětějšího bratrství, skrývala se v nejprotivnější úšklebek. Kouzlo minulo, poezii jsme obmezili na dobu biblickou a na dobu šerého středověku — dnes žijeme v nahé pravdě, v politickém nepřátelství s národem nám ve všem a úplné *cizím*. [8:] V jich politickém nepřátelství nemožno nám vidět, že by bylo následkem dřívějších jich *utrpení* — *cit* tedy nemá zde prac nic více co dělat.

Přiznáme se, že je nám toho líto. Ideálnost dávnější často ještě se budí, je nám často, jako bychom měli vztáhnout ruku svou k židovskému bratru a říci: Proč *my dva* neměli bychom se milovat!? Mimo tu hroudu, na níž společně žijem, máme tak mnohé, co by mělo srdce naše pojit! Z lůna vašeho národa zrodila se myšlenka nejčistšího lidstva, a když lidstvo na ni již zapomínalo, zrodila se znova z lůna národa našeho. Volá-li Almamen: „Israel, buď, pro nějž trpěl's, ten tě opustil“,¹⁶ můžeme zvolat my: „Myšlenka, pro niž jsme trpěli, ta nás zničila.“ Nemohli jste umřít, *protože máte budoucnost*, také my jsme proto neumřeli. Deset vašich kmenů zšlo — aby ostatní dva, roztroušeni a dupáni, dále žily, bylo lidskou nemožností, *předč* jste se udrželi; nám urvali deset kmenů polabských, český kmen zdupali, mozek mu pali, srdce provazy stáhli, zdálo by se lidskou nemožností, *předč* jsme se znovu rozmnožili! Tolik vás i nás pohubeno, klíč z lidských kostí prý víže nejevněji, proč nevíze nás? Vy jste první v zákonníku svém měli krásné pravidlo: „Stejný zákon i stejný právo budíž vám i cizinci, který bydlí mezi vámi,“¹⁷ a když jste přišli mezi nás Slované, poznali jste, že rovněž u nás je pohostinství zákonem božím. *Jinde* jsme nepoznali toho ani my ani vy, u sousedů, k nimž nyní lnete, bylo slovanské, „wendické“¹⁸ dítě z počestnosti právě tak vyloučeno jak dítě vaše, u nás jste vy, kteří jste otrockou oklikou musili kolem frankfurtského „römerbergu,“¹⁹ kterým byla v nemocech zavřena

16 Almamen je židovský protagonistista v románu *Leila, or The Siege of Granada* (1838) od Edwarda Bulwera-Lyttona (1803–1873). Je možné, že Neruda znal dílo z dobové operní adaptace (*Leila*; „dle novelly Bulwerovy od Elišky Krásnohorské, hudbu složil Karel Bendl“, Praha, 1868).

17 Srovnej Leviticus 19,34: „Jakožto jeden z doma zrozených vašich, tak bude vám příchodí, kterýž jest u vás pohostinu.“

18 Vendové — západoslovanský kmen, Lužičtí Srbové. Výraz byl v němčině často zobecnován jako název pro Slované vůbec.

19 Náměstí v historické části Frankfurtu nad Mohanem, v jejíž blízkosti bylo i frankfurtské židovské město. Židům byl přístup na náměstí, kde také stála radnice nazývaná „Römer“, zakázán.

i německá, elendscherberge,“²⁰ takto i malomocným přístupná, [9:] u nás jste kladli všude volně nohu a přede se nyní nestavíte k nám!

Ale ruka naše více se nevztáhne, místo srdce vložil by se do ní úšklebek. Vidíme jej na vás již napřed, jak jej viděl otec Vavřinec vašeho Mosenthala na svých vnučatech.²¹ Vaše tepny nebijí, jen počítají, vaše srdce je sobeckou cizotou vypáleno na uhel a ten — dle slov jednoho z vašich nejnovějších pěvců²² — nehrřeje, jen třísní.

[10:] II.²³

Dvě jsou věci, na které při otázce židovské vždy zase připadnouti musíme: za prvé že jsou židé zcela svým, určité vysloveným *národem*, za druhé že jsou nám Čechům národem zcela *cizím*. Necht' oni sami mluví hlavně v Němcku a nejvíc ve Vídni a v Praze cokoliv na př. o svém „němectví“, *Němci* jsou přece právě tak málo jak jinde zas Francouzi, všude jsou v přední řadě *Židy*. Mnohdy ovšem přiznávají se v zemích, v kterých právě bydlí, živě a činně k té či oné straně *politické* (jejich *němectví* má také u nás čistě jen ráz *politický*), k *národnosti* cizí nepřiznává se ve vnitřku svém z nich žádný, třeba neznal z národního *svého* jazyka ani slova. Je to právě národ zcela zvláštní, *polyglotní*, vzdor své roztroušenosti a různojazyčnosti přece uvědoměle sjednocený, mající neumořitelné uvědomění národní a jednu velkou národnost, mesiášskou svou naději, národ i v tom ohledu „vyvolený“, aby byl kuriozitou v etnografické sbírce tohoto světa. Snad nejen kuriozitou, snad i mimovolným prorokem a obrazem budoucnosti nás všech; jakož oni při své roztroušenosti mezi všemi národy jsou národem co do citu a myšlenky jako by z litiny jedné, dospěje také lidstvo celé k tomu, aby všichni národové byli z litiny jediné, co do [11:] práv, do snah a do lásky — toť je to mesiášství, na které ještě všichni čekáme, národní velká nádeje národů všech. Židé by mohli mnoho k tomu přispět — u nás nepřispívají.

20 Elendscherberge (něm.) — chudinský útulek.

21 Salomon Hermann Mosenthal (1821–1877), německý židovský dramatik a operní libretista. Viz výroky soudce Lorenze (Vavřince) v jeho dramatu *Deberah* (1849). Drama, psané z křesťanské perspektivy, mělo značný divácký úspěch. Neruda ho mohl znát z překladu J. J. Kolára, který vyšel v roce 1864 (poprvé již 1852).

22 Odkaz se nepodařilo doložit. U Heinricha Heineho se zřejmě nenachází.

23 *Národní listy* 9, čtvrték 24. 6. 1869, č. 172, s. 1.

Židem je každý z nich především, i ten, kdož je indiferentním, neb jak sami sobě se zálibou říkají, „historickým“ *jen* (sic!) Židem — zkuste slabou stránku i nejlhostejnějšího, uvidíte! Statistika počítá Židy všude zvlášť, ani u nás jich nepřipočítává k Němcům, má k tomu velmi dobré důvody. Nikdy se neřekne „židovský Němec“, „židovský Polak“, nýbrž vždy jen „polský Žid“, „ruský Žid“ — „český Žid“ skoro ani není. Anglický a francouzský Žid vždy se pozdraví co kmenovci, mezi polským a ruským není prázdného nepřátelství národního, rusko-polského.²⁴

Velmi jasně vidíme z historie, *proč* se Židé nerozplynuli v národech ostatních. „Mojžiš dal lidu, aby jej ohradil pro všechny časy, nové zákony, se zákony ostatních smrtelníků naprosto se neshodující; vše je jim nečisto, co nám svato, vše jim dovoleno, co se nám protiví,“ pozoroval již Říman Tacitus.²⁵ Oni byli vyvoleným, pro všechny ostatní svět vzorným národem, jejich náboženství nebylo jen náboženstvím přiměřeným zcela jim, nýbrž jediné pro celý svět pravé a *vzorné*, Jehovah sama sebe obmezil na národ jeden, národnost a náboženství bylo totožné u nich. Pokud podrželi náboženství, byla zachována i národnost, v jiném se národnost jich mravně nezakládala. A nevyhynou-li ze světa náboženství všechna, nerozplyne se dřív židovský národ. Tak rozumím Ahasveru, „věčný Žid“ v tom ohledě zni: „*Věčný je Žid!*“²⁶ Ovšem, přijde doba, kdy i Ahasver si ulehne tam, kde budou pochováni všechny náboženské náhledy o „věčnosti“.

[12:] V křesťanství mohlo židovství nalézt své nejpřirozenější pokračování, neucínilo toho.²⁷ Věnovalo mu, jak již mezi bratry nejnáruživěji se stává, jen palčivou nenávist svou: křesťan nebyl následovníkem žida, byl mu

24 Pasáž je volně převzata ze spisu právního učenice Roberta von Mohla (1799–1875) *Staatsrecht, Völkerrecht und Politik*, díl 3 (Politik), část 2 (Tübingen: Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, 1869), kapitola „Die Judenemancipation“, s. 673–680, zde s. 674.

25 Srovnej Tacitus, Publius Cornelius, *Dějiny*, kniha 5, kapitola 3. Tacitus je často považován za představitele antického antisemitismu.

26 Ahasver — tzv. věčný Žid — se podle středověké legendy posmíval Ježíšovi při jeho výstupu na Golgotu, a byl proto proklet k věčnému putování. Příběh má být metaforou diasporické podstaty středověkého židovstva. Neruda tuto argumentaci posouvá k etnickému chápání židovství. Legenda o Ahasverovi byla v Nerudově době oblíbeným motivem. Srovnej též Nerudovu odlišnou interpretaci tohoto mýtu ve fejetonu „Věčný žid“, *Národní listy*, 11. 4. 1874: „[...] Ahasver stal se obrazem celého lidstva, hynoucího a zas se omlazujícího, bloudícího bez zcela jasného ponětí, co vše ještě podstoupiti musí, ale přece stále dál se ženoucího za cílem již jasným — za konečnou všeobecnou humaností.“

27 Toto tvrzení vychází z dobových filozoficko-teologických názorů, podle nichž judaismus odmítnutím křesťanství zmeškal příležitost transformovat se do historicky pokročilejší podoby. Židovské náboženství, ztělesněné Talmudem, se tak podle tohoto názoru stalo reliktem minulosti.

„Edomitou,“²⁸ modloslužebníkem, naproti němu neplatil více starý zákon o „boží lásce k cizinci,“ nýbrž jen zákon opatrnosti: „aby se mír zachoval.“ Nepozdravuj Gójima,²⁹ můžeš-li se vyhnout; dá-li ti kníže jejich peníze co almužnu, přijmi k vůli míru, ale rozdej tajně, aby se kníže nedovědělo, mezi chudé jeho; ze strachu před nepřátelskými následky můžeš modloslužebníku podat i léku, pak ale nikdy zdarma — tak zněly středověké zákony židovské. Cizinec nežil více mezi Židy, nýbrž Žid již mezi cizinci — byl nastoupil druhý svůj a nyní věčný „galuth“ (vypovězenství).³⁰

„Odmítnutím křesťanství vrhlo se židovstvo zcela v náruč rabbinismu.“^{31*} Čtyřicet let po smrti Kristově byl stát i chrám jeruzalémský rozbořen, teokratická organizace zničena, zaslíbená země tak cizí jak celý ostatní svět, národ roztroušen. Roztroušen a na jak dlouho? První vypovězenství byli určili proroci na 70 let, nyní prorocká ústa mlčela. Nebylo naděje, universalistická idea jich náboženství či národnosti neměla v „galuthu“ významu, musila se obmezit; avšak obmezením znovu sílila, zbyl u vědomí každého jednotlivce náboženský psaný i oustní zákon, tím musili se těsně vázat k sobě, chtěli-li se zachovat co celek, národ. „Domáci“ toto zařízení v „galuthu“ převzali rabini. Kneží aaronští (jichž successe posud známa — nejstarší to šlechta lidstva) ztráceli půdu, [13:] rabini obnovili ze středu svého „sanhedrin,“³² jenž se usadil vedle učených škol, jakéž měly Jope,³³ Tiberias, Babylon, a určili odtud obřady synagog, soudnictví i obecní řád, dle zvyků starých i dle požadavků nepřátelské ciziny. Čtyry století pracovali na obrovském, zákonodárném

28 Edomitě (Idumejci) — semitský kmen žijící v biblické době jižně od Mrtvého moře — byli potomci Ezaua. Na rozdíl od potomků jeho bratra Jakoba byli obráťeni k judaismu až později, a žili tak jistou dobu v modloslužebnictví.

29 Gój (mn. č. gójim) — člověk nežidovského vyznání, pohan.

30 Galuth (hebr.) — exil, zde vyhánění z Palestiny, diaspora.

31* Hermann Wagner [sic], řečník proti plné emancipaci. [Nerudova poznámka] — Hermann Wagner (1815–1889) byl významný představitel pruského sociálního konzervatismu, spoluvydavatel vlivného berlínské periodika *Kreuzzeitung* a představitel raného politického antisemitismu. Odravec je z převážné části převzat z Wagnerovy knihy *Das Judentum und der Staat: Eine historisch-politische Skizze zur Orientierung über die Judenfrage* (Berlin: F. Heinicke, 1857), s. 13–16; zde s. 13: „Durch die Zurückwerfung des Christenthums warf sich das Judentum ohne weiteren Rückhalt in die Arme des Rabbinismus.“ Neruda píše mylně Wagner místo Wagner. Chyba se opakuje v poznámkách k Nerudovu traktátu ve *Spisech Jana Nerudy*, sv. 6 (*Studie, krátké a krati 2*) (Praha: SNKLHU, 1958), s. 344, kde je Wagner mylně identifikován jako německý geograf a statistik Hermann Wagner (1840–1929).

32 Sanhedrin (hebr.) — rada židovských starších (původně z řečtiny).

33 Jaffa — město v Palestině, resp. současném Izraeli, dnes součást Tel Avivu.

„thalmudu“³⁴ (naučení), v němž dle podání sestaven zákon oustní či *drubý*, „mišnah,“ a vysvětlén poznámkami předních právníků.³⁵ Když byla práce ta skončena, přestál „sanhedrin“ i národní patriarchové tiberijští: národ mající takový zákoník, který pomýšlel na všechny možné případy židovského života a židovských zájmů, nepotřeboval více úřadu středního, rozptýlen byl přece jednotný.

„Zákonu“ se učil bylo přední povinností každého. Neznalý byl jen „amhaarez,“³⁶ totiž luzou. „Je dovoleno, amhaarez-i roztrhnout nozdry, i když je den smíru, jenž připadá na sobotu.“³⁷ — „Není zákona, který by měl větší cenu než učení se, učení se rovná se všem zákonům ostatním.“³⁸ Jidlo, pití, vše bylo příkázanými náboženskými ohraničeno. Thalmud zná těch příkázání 613, polovice 14. věku^{39*} již 14.000 — při mytí rukou 23, při zabíjení dobytka 177, pro šábes docela 1279!

Náruživým střžením se proti mravně silnějšímu a hmotně násilnému křesťanství vůkol nich a dopodrobným náboženským okutím uvnitř udrželi se Židé co národ. Nyní již zevnějšího strachu není, vnitřní okovy praskly, Žid nemůže jak dříve žít, nemůže ale také umřít, je dále Ahasverem mezi národy, ale přece *národem*. Rozplyne se, až nastane doba svrchu zmíněného mesiášství — přijde-li!

34 V češtině obvykle Thalmud. Neruda přejímá formu „Thalmud“ od Wagenera, je ale též možné, že (jak bylo v této době v češtině obvyklé) vložení písmene „h“ paroduje údajnou židovskou výslovnost v němčině a češtině.

35 Neruda přejímá od Wagenera nesprávně údaje o sepsání původně ústního zákona. *Mišna* byla kolektivním dílem učenců ze sanhedrinu, které dokončil jeden z nich, Jehuda ha-Nasi, na konci 2. století křesťanského letopočtu. Thalmud, komentář *Mišny*, byl sepsán na dvou místech — v Tiberiádě a v Babylonu. Rozlišujeme proto *Thalmud jeruzalémský* (i když název neodpovídá místu vzniku), též *palestinský* či *Erec Israel* dokončený v 5. století, a *babylonský* z konce 7. století.

36 *Am ha'arec* (hebr.), doslovně „lid země“, v jednom z významů „člověk, který nedodržel židovské zákony, nebo jen nedůsledný“, přeneseně „ignorant“, „nevzdělanec“.

37 Neruda překládá z Wagenera (1857: 16): „Es ist erlaubt, einem Amhaarez die Nasenlöcher aufzureißen, selbst an einem Versöhnungstage, der auf den Sabbath fällt.“

38 Neruda překládá z Wagenera (1857: 15): „Unter allen Geboten giebt es keines, das mit dem Studium gleichen Werth hat, während das Studium alle übrigen Gebote aufwiegt.“

39* Šulchan Aruch, rabinské kompéndium. [Nerudova poznámka.] — *Šulchan Aruch* (doslovně Prostřední stůl), základní židovský zákoník kodifikovaný rabínem Josefem Karem v 60. letech 16. století (tiskem poprvé v Benátkách 1565), byl pro svou minuciózní detailnost často satirizován jako výraz dogmaticky ritualizovaného judaismu. Neruda informace přebírá z Wagenera (1857: 26–27).

[14:] III.⁴⁰

Židé žijí všude co národ cizí, u nás co nejčistější. Vědomí cizosti té není jen u nás, kde má ráz již hotového národního nepřátelství, nýbrž všude. Výtečný jeden pozorovatel německý praví: „Němec může se stát spíše Židem než Žid Němcem. Jsou a zůstanou bodákem vraženým do našeho masa. Nemůžeme obžalovat bodák ten; avšak nikdo se nemůže divit, vzkřikneme-li při bolesti, kterou nám působuje, a pozorujem-li se strachem, jak po každém lečtelském pokusu hnísání dále se šíří.“⁴¹ Ve Francii, kde již padesát let těší se všem občanským a politickým právům, neztratili ani špetky svých zvláštností, ani v Paříži ne, kde přec vše cizí za málo jen let již se zgalizuje. Jejich vlastnosti jsou orientální, tedy naprosto jiné než národů evropských. Ovšem má Shylock pravdu, ptá-li se: „Což nečítáme mrazu a tepla jako vy? což nás to nebolí, když nás pálíte?“⁴² — ale velmi mnoho jiného je pranic nepálí, co nás tuze a tuze bolí. My podrobujeme se těžké práci, on se jí vyhýbá, my s malým výtěžkem jsme již spokojeni, on rozmnožuje své jmění do smrti, my milujeme požitky, jemu je požitkem výdělek, my jsme lehkověrní, on stále nedůvěřivý, my často nestřídmí, on nikdy [15:] — zcela jiný člověk, který od nás nepřijal pranic, od kteréhož my ale učíme se ledačemu.

Tisíc let žije mezi námi, pranic se nezměnil, ta cizota vyvolává onu vnitřní nechuť lidu k němu, o které Wagner mluví. V střední Evropě fysiognomie se vyrovnávají, Žid zůstává při své. Evropan může být spíš podoběn Židu, než Žid Evropanu, lze říci zase zde. Někdy zdá se, že jednotlivec ztrácí ráz, avšak již syn vrací se zas k prototypům Starého zákona. Dejme mu rásné roucho a sandály a je podnes ihned nejpřírozanější stafaží krajin palestynských. Gustav Doré potřebuje vzít ku své illustrované bibli jen kteroukoli z hezcích našich židovek a dát jí, sestupující k pramenu Siloah, starožitnou

40 *Národní listy* 9. pátek 25. 6. 1869, č. 173, s. 1.

41 Tento citát nejspíše vychází z Druhého listu Korintským (12.7) apoštola Pavla: „[...] dán mi jest osten do těla, anděl satan, aby mne zasíjkoval, abych se nad míru nepovyšoval.“ Viz studie Kateřiny Čápkové zde, s. 85–105.

42 „Nebývá-liž [Žid] raněn stejnou zbraní, není-liž podroben stejným neduhům, léčen stejnými léky, ohříván a ochlazován stejným teplem a stejnou zimou jako každý křesťan? Bodnete-li nás, zdalib nekrvácíme? polektate-li nás, zdaž se nesmějeme? trávíte-li nás, zdaž neumíráme?“ Shakespeare, William, „Kupec Benátský“, in též: *Dramatická díla Williama Shakespeara*, díl III., přel. Josef Jirí Kolár (Praha: Museum království Českého, 1859), 3. jednání, 1. výjev, s. 43.

nádobu na hlavu, aby již dobře archaisoval a charakterisoval.⁴³ Jazyka svého národního nezná, ale jazyky naše mluví a píše pořád co cizí, kterým se nedávno a to dost špatně naučil. „Po židovsku“ mluvit, výraz ten znají ve všech jazycích a všude přibírají jazykovou tu zvláštnost do svého písemnictví co působivý moment nižší komiky.⁴⁴ Německá literatura má několikosvazkové spisy, naplněné samými „židovskými deklamacemi“, naše literatura je chudá a dobráčka jako náš národ, obmezuje se v komice té na jedinou národní píseň a její refrain: „Já vám budu phovím, budete se dhivím —“ atd.

A jejich duševní součinnost s námi, kterou by byli snad vystoupili *mimo* pouhý svůj kruh národní?⁴⁵ Neznáme jí, známe ve vědě židy jen polovelícíny. Jich Spinoza vyrostl z thalmudu, jich „druhý“ a „třetí Mojžíš“ (Maimonides, Mendelssohn) jsou právě taktéž *jejich* „Mojžíši“.⁴⁶ Mimo lékařskou byla jich věda celé tisíciletí jen spekulativní a obmezovala se na spekulaci mystickou, kabbalistickou atd. Tím nechci říci, že by nyní jim scházelo nadání vědecké, že by jim kdy bylo scházelo, ale dříve měli obtíže, později se jim jiné *více* líbilo. Boj, jaký se právě nyní v Německu proti Židům vede, je nespravedlivější než do jakého my se kdy pustiti hodláme, tam jim krátce upírají nadání. Na př. známý učenec Virchow.⁴⁷ V berlínské řemeslnické besedě měl přednášku o „veřejných nemocnicích.“⁴⁸ Ackoliv řekl, že *každý* v kultuře na jistou mravnost pokročilý národ pomýšlel záhy na blahodárné ty

43 Gustave Doré (1832–1883), populární francouzský ilustrátor; jeho ilustrace Starého a Nového Zákona (1866) jsou poplatné dobové orientalizující tendenci.

44 Také Wagner (1869: 13) považuje Žida jako herce za nepřijatelného — jeho výslovnost označuje jako směšnou; k tomu Jindřich Toman zde.

45 V tomto a následujících dvou odstavcích Neruda mohl čerpat inspiraci opět u Hermanna Wagnera, konkrétně v encyklopedii *Staats- und Gesellschafts-Lexikon*, kterou Wagner koncipoval jako konzervativní protiváhu obdobných dobových příruček. Několikastránkové heslo „Emancipation der Juden“ [Emancipace Židů]; in tamtéž, díl 7 (Berlin: F. Heinicke, 1861), s. 7–16 se věnuje i údajné absenci uměleckého a vědeckého nadání u Židů: „Was einer menschlichen Leistung allein besonderen Wert verleihen kann: die Ursprünglichkeit und Schöpferische Neuheit: ist der jüdischen Geistesrichtung versagt. Daher in den exakten Wissenschaften das *vacat* für jüdische Produktion [...]“ (tamtéž: 15). Wagner s rezervou mluví o nadání Židů k lékařství, především ale rozvádí údajný diletantismus Židů v malířství a poezii. Nerudův text se s těmito názory, včetně hodnocení role Židů v medicíně, shoduje.

46 Maimonides (1135–1204), Baruch Spinoza (1632–1677), Moses Mendelssohn (1729–1786) — významní židovští myslitelé. Mendelssohn byl intelektuální původce haskaly (židovského osvícenství).

47 Rudolf Virchow (1821–1902) — německý lékař, antropolog a politik; kritik rasových teorií.

48 Virchow, Rudolf, *Ueber Hospitaler und Lazarette: Vortrag, gehalten im December 1866 im Saale des Berliner Handwerker-Vereins*, Vol. 72, Sammlung gemeinverständlicher wissenschaftlicher Vorträge 3 (Berlin: Lüderitz, 1869).

ústavy, upřel naprosto, že staří Židé, u nichž láska k bližním byla i zákonem předeepsána, měli cos podobného nebo že přispěli později k tomu v *roztroušenosti* své (byli by v středověku as divně pochodili!). Španělové nalezli pry hošpitály i u mexických Azteků, král ceylonský Pandukábhavo měl pry hošpitál v residenci své Anarádhapure již r. 437 *před* Kr., staří Hinduové měli [sic] pry hošpitály nejen pro lidi nýbrž i pro zvířata, pro něž my prozatím máme jen rasovnu — jen staří Židé neměli pry ničeho podobného, ačkoli přec v 2. „knize králů“ mluví se již jasně o tom, že málomocný král Chusaj v nějakém takém ústavě život svůj skončil.⁴⁹ To se mně již více než ta Virchowova šplechtačka⁵⁰ líbila ta dosti hloupoučká Casselova odpověď⁵¹*, že Palestina byla tuze zdravá [17:] zem a kdyby byli měli nemocnice, že by byli neměli koho do nich. — Nadání neupírám, uvádím *faktum*, že nepřispěli než polovelicinami — viz třeba v Brockhausu⁵² seznam jmen dle period.

Cizota židovská ostřej než ve vědě cítí se v umění. Umění žádá přirozeného, opravdového nadšení — bůh ví, já neviděl ještě žádného *nadšeného* Žida, zuřivých již dost.⁵³ V umění nepřivedl to Žid nad nucené „poumělkování“ za jinými. Wagner praví: „Naše celá evropská vzdělanost a umění zůstalo pro Žida taktéž jazykem cizím; jakož u vzdělávání tohoto s námi se nesúčastnil, neměl také v rozvíjejícím se umění podílu, nešťastný vyhnanc stál naproti němu chladný, ba nepřátelský.“⁵⁴

49 „Ranil pak Hospodin krále, tak že byl málomocný až do dne smrti své, a bydlil v domě obzvláštním“ (2. Královská, 15,5). Král se ovšem jmenoval Azariáš.

50 *Šplechtačka* — žvanění.

51* „Offener brief eines juden an herrn professor [sic] dr. Vichow von dr. D. Cassel.“ Berlin [Louis Gerschel Verlagsbuchhandlung, 1869] — Casselovi může ten, kdož sám seznal Palestinu a viděl tam před městy a vesnicemi ty houfy málomocných, jichž předkové byli už před dvěma tisíci lety stíženi touž nemocí, odpovědět ovšem zas faktem přímo opačným. [Nerudova poznámka.]

52 Brockhaus (*Allgemeine deutsche Real-Encyclopädie für die gebildeten Stände: Conversations-Lexikon*) — známá německá encyklopedie vydávaná nakladatelstvem Brockhaus v Lipsku od počátku 19. století. Neruda mohl nejspíše čerpat z 11. vydání (1864–1868) a odkazovat například na heslo „Jüdische Literatur“, in tamtéž, díl 8 (Leipzig: Brockhaus, 1866), s. 543–548, kde se nalézá dlouhý výčet židovských autorů, vědců a lékařů. Jejich označení za „polovelicin“ je mnohem spíše výrazem Nerudových předsudků než hodnocením významu dotčených osobností v tomto zdroji.

53 Neruda opět vychází z archaické protizidovské rétoriky. Středověké křesťanství upíralo nekřesťanům schopnost soucitu a vřelých emocí. Ty se u nich spíše projevovaly hněvem a zuřivostí; hněv (lat. *ira*) byl ale v tradičním pojetí jedním ze sedmi smrtelných hříchů.

54 „Unsere ganze europäische Civilisation und Kunst ist aber für den Juden eine fremde Sprache geblieben; denn, wie an der Ausbildung dieser, hat er auch an der Entwicklung jener nicht theilgenommen, sondern kalt, ja feindselig hat der Unglückliche, Heimatlose ihr höchstens zugesehen“ (Wagner 1869: 15).

Slovy těmi odsuzuje Wagner, zajisté hluboký znatel, hlavně židovskou hudbu, moderní židovské skladatele; možno, že místy mluví v knize své zbytečně ostře, avšak ta vážná slova, jaká mluvil on, nenalezl jsem nikde, kde mluveno *proti němu*. Mohlo by se co do ostatního umění říci: Židovi na vlastním lidu záleželo víc než na lidu, ve kterém bydlel, co mu bylo do velkých duševních činů evropských? Koncil kostnický měl nanejvýš proto snad pro něho význam, že knížata, světská i duchovní, potřebovala ke koncilu peníze — jakž mohlo ho bolet upálení Husovo,⁵⁵ jakž může se zastavit u „Husa“ Lessingova?⁵⁶ Čím mohou být českému Židu Reinerovy obrazy na obmáčkách pražských kostelů, čím italskému Tizianovo „Nanebevzetí Panny“, čím drážďánskému docela Correggiova „Svatá noc“, když se v ní nenarodil *Mesiáš jeho národu*?⁵⁷ Avšak zde je jiná ještě příčina cizoty, *příroda*.⁵⁸ Žid je právě jiný člověk než Evropan, jeho příliš pohyblivá obrazotvornost [18:] nemá klidu ani nadání pro umění výtvarné. A neměla nikdy! Chrám jerusalemský stavěli feníči cizinci, socha a obraz byly Mojžšem zapovězeny, Mojžšem, který vždy věděl několikrát proč. „Národ židovský nebyl národem umění výtvarného, nýbrž národem výrazu slovního,“ praví Carrière.⁵⁹ A skutečně, v žádném umění nevynikli Židé mimo poezii: tyránskou svou poezií v Starém zákoně, bohatstvím v ní za arabských chalífů⁶⁰, nejnověji opět v Německu, ač tuto jen poměrně.

A jakož cize stojí v našem společenském životě, s ledovým chladem vedle našeho umění, takž co cizinci stojí v historii evropské. Jen ji pozorovali, aby se ranám uhnuli, a kdo z nich měl vliv, užíval ho *jen pro sebe* neb lid *svůj*, k čemuž poslednímu měl ze *svého* stanoviska svaté právo. Řekl jsem dřív, že

55 Neruda zde přehlíží filobohemismus řady německojazyčných židovských autorů 30. a 40. let (mj. Moritze Hartmanna, viz např. jeho básnickou sbírku *Kelch und Schwert*, 1845).

56 Neruda odkazuje na monumentální historický obraz „Jan Hus auf dem Konstanzer Konzil“ (1842) od německého umělce Karla Friedricha Lessinga (1808–1880), v jehož díle hrají výjevy z historie husitů zřetelnou roli.

57 Neruda zde vybírá umělce, kteří se věnovali mj. křesťanskému sakrálnímu umění. Díla pražského barokního malíře Václava Vavřince (Wenzela Lorenze) Reibera (1689–1743) zahrnují např. „Poslední soud“ v pražském kostele U Křížovníků. Také u italských umělců Tiziana (1488/1490–1576) a Antonia da Correggia (1489–1534) odkazuje na sakrální díla.

58 I zde se může jednat o inspiraci z Wagnerova *Lexikonu*, kde v heslu o židovské emancipaci Wagnera udivuje „der absolute Mangel eines jüdischen Landschaftsmalers“ (Wagner 1861: 15).

59 Moritz Carrière (1817–1895), německý spisovatel a filozof. Neruda pravděpodobně odkazuje na jeho dílo *Die Kunst im Zusammenhang der Culturentwicklung und die Ideale der Menschheit* (1863–1874), které obsahuje syntetické charakteristiky umělecké mentality různých etnických skupin.

60 Neruda má nejspíš na mysli zvláště středověkou hebrejskou poezii z Iberijského poloostrova.

se leckdy přiznávají k některé straně politické, a to dosti rozhodně: to činí ze své politiky. Byli pro francouzskou revoluci vítězící a proti polské revoluci beznadějně, k vůli svému prospěchu; to nevadilo, aby tajně nepodporovali stranu druhou, když v tom byl prospěch. Byli-li pro konsulat ve Francii nadšení, byli pro císařství ještě nadšenější, a pak dle pořádku zas pro to, co přišlo. U nás se míchají pomoci novin také do politiky, píšou, pracují pro „svobodu“ a skutečně se jim podařilo, že „svoboda průmyslová“, „obchodní“, „svoboda tisku“ stala se *monopolem* jich a těch, kterým oni pomáhají. Co jim záleží na národech, kteří je k tomu ještě tak dlouho hnětlí! Oni jsou *národ svůj*, který má také *politikou svou*. Ta hledí všude k hmotnému prospěchu, pomocí toho stoupají výš a výš, tradice „národa vyvoleného“, „národa národův“ působí tajně i zjevně [19:] dál, snad vidí již v duchu dobu rozhodného svého panství, jakož praví Micheáš: „A budou ostatkové Jakobovi mezi národy uprostřed lidí mnohých jako lev mezi zvířaty lesními a jako lvík mezi stády dobytka: kterýž když přijde a pošlapá a polapí, není, kdo by vytrhl.“⁶¹

[20:] IV.⁶²

Temný středověk vrhá své stíny sice stále ještě v dobu naši, avšak jakož jeho paměť vždy dál a dále zapadá, také jeho stíny táhnou se za ním. Co v něm Židé zakusili, víme; že tím částečně byli sami vinni, nepovíme, alespoň obšírněji ne. Historie mstí všechno. Mnohem dříve, než se strany křesťanů jedinému z nich se ublížilo, byli oni vinni leckterým mučedníkem křesťanským — při čemž nechceme à la Kounic⁶³ hned od Golgathy začínat. V Čechách prováděli po hranicích obchod s otroky, Slovanstvu do té doby zcela neznámými, a stalo-li se jim kdy něco nepatrného v Čechách, stalo se to hezky později. A kde jinde se pak co stalo, vedlé záští náboženské, kterou věru nenapadne

61 V překladu Bible kralické pasáž zní: „Budou též ostatkové Jakobovi mezi pohany, a u prostřed národů mnohých, jako lev mezi zvířeti divokou, jako mladý lev mezi stády ovc. Kterýžto když jde, a pošlapává, i lapá, není žádného, kdo by vytrhl!“ (Micheáš 5,8).

62 *Národní listy* 9, čtvrtek 1.7.1869, č. 179, s. 1.

63 Pravděpodobně je míněn kníže Václav Antonín z Kounic a Rietbergu (Wenzel Anton Graf Kaunitz-Rietberg), státní sekretář, poradce Marie Terezie II. V tisku se opakovaně objevovala nepravdivá historika, podle níž se měli vídeňští Židé Kounice pokusit podplatit, aby změnil své negativní hledisko vůči jejich usídlení v hlavním městě monarchie. Ve skutečnosti Kounic zastával vůči emancipaci Židů pragmatické postoje a podporoval osvětské reformy Josefa II. Viz Karniel, Josef, „Fürst Kaunitz und die Juden“, *Jahrbuch des Instituts für Deutsche Geschichte* 12, 1983, s. 15–27.

nikoho ani s jedné ani s druhé strany omlouvat, která je ale stavěla ke křesťanským spolubydлитelům v příkré, žádného styku nedovolující nepřátelství, stalo se to *velmi často k vůli jich lichvě*. Obchod v penězích byl již tenkrát v jich rukou, křesťanům koncilie jej přísně zapovídaly. Knížata, obce a jiné vrchnosti bývaly jim tak zadluženy, že bylo k nesnešení; proto také nemírily pak lid, ba dosti často ho samy popíchly. „Je třeba pomoci proti přijavce lichvě, dobře někdy lilem Židy prohnat, ač [21:] ne do krve,“ bylo pravidlem tenkrát lidí nejdobromyslnějších.

To pomínulo. Vyjma stát papežský⁶⁴, již od časů Konstantina „zlý dobrým“ nespolečející, a vyjma východ evropský — výminka již jen dočasná⁶⁵ — mají všude již práva národní, občanská. Proto také zcela podle pravidel „galuthu“ či vypovězení žijí již jen na pohraničních kordonech ruských a v severní Africe. Z bohoslužebného rituálu svého vynechávají pryč již od roku 1848 všechny výkřiky bolesti a pomsty, ale do nové doby z onoho galuthu přenesli rozhodné pravidlo jedno: „Jdeš-li do vrchu nebo po srázi, nenech pohana nad sebou, aby ti lebku nerozrazil“ — jdou nyní do *závratného* vrchu, *k panství nad lidstvem*, a skutečně nenechávají křesťana modloslužebníka výš neb jen *vedle* sebe. Jako dlouho zadržovaná spoušť vodní vyhnuli se mocně a najednou a strhli vše s sebou. Počítá-li pater Wiesinger šest velmocí evropských: Rakousko, Prusko, Francii, Rus, katolickou církev a revoluční idey, musíme my přičísti sedmou, velmoc všech velmocí: židovstvo.⁶⁶ „Nebude vojna,“ řekl pyšně Rothschild, „nedámť peněz!“⁶⁷

64 Až do začlenění území církevního státu do sjednocené Itálie v roce 1870 nebyli tamější Židé zrovnoprávnění s ostatními občany. Tato skutečnost byla často uváděna jako doklad zaostalosti a „klerikalismu“ katolické církve a papežské světské vlády.

65 V Rusku byli Židé zrovnoprávnění teprve po únorové revoluci roku 1917. Nerudovo očekávání změny („výminka již jen dočasná“) se pravděpodobně vztahuje ke vládě cara Alexandra II. (1855–1881), který usiloval o modernizaci Ruska a jehož reformy také omezovaly některá protizhidská opatření. Po atentátu na Alexandra II. byla protizhidská nařízení naopak výrazně zprůhledněna.

66 Neruda cituje z pamfletu Alberta Wiesingera, *Die Kanzel, die Juden und die Judengenossen: Zur Abfertigung für jüdische Prediger-Schnüffler und nicht-jüdische Prediger-Kritiker* (Wien: Mayer, 1869). Albert Wiesinger (1830–1896) byl vídeňský univerzitní kazatel a vydavatel časopisu *Wiener Kirchenzeitung*, kde nastoupil v roce 1866 po Sebastianu Brunnerovi, dalším vídeňským kazateli a známým katolickým antisemitovi. Zůstal aktivním antisemitou do konce svého života.

67 Již od napoleonských válek bývala bankéřská rodina Rothschildů obviňována z toho, že skrze svou mimořádnou finanční sílu kontroluje vlády evropských států a že může rozhodovat o vypuknutí války, či jejím zabránění. Tato teze se objevuje již v roce 1828 u knížete Hermanna von Pückler-Muskau a později například u Ludwiga Borného či v antisemitickém pojetí u Alphonse Toussena. Britský politik Benjamin Disraeli například po polské krizi roku 1863 prohlásil s odkazem na bankovní dům Rothschildů,

Úplná emancipace jich stala se za doby *hotové probílosti evropské*, nejtužšího, posud arci trvajícího rozpadu vlád s národy. Vládám záleželo na zevnějším zdání, na zevnějším lesku osedlaného komoně. Hlavně to byli *francouzští* politikové, kteří, aby se zevně leskl, jako koňar koni dali svému národu trochu utřeju: demoralisaci. K té bylo třeba peněz a těch měli s dostatek jen Židé. Peníze Židé dali, *do proudu samého se nepouštěli*, provozovali *vedle* něho politiku svou, měli z něho svou radost jako [22:] Saphir z „Hugenotů“ Meyerbeerových: „Křesťané se mezi sebou melou a Žid k tomu dělá muziku“⁶⁸. Žid Erckmann-Chatrianův má pravidlo: „Líp ve voze než před koly“⁶⁹ a to je pravidlem Židů všech. Z velkých peněz se dělaly nové ještě větší peníze, jak známo, a také je známo, že peníze řídí politiku evropskou. Kdyby Židé nepůjčili peněz, musí politikové a diplomaté vyplňovat vůli lidu nebo odstoupit. Proto je dřívejší „věritel králů“ nyní „králem věřících“ a jako dříve mnohý král své Židy, má nyní mnohý Žid své krále.

Žid se stal historickým rozvojem *mužem lehkého výdělku*. Rolníkem není k vůli svému thalmudu,⁷⁰ kdekoliv směl zakoupit se, zařídil hned „obchod v pozemcích.“ Řemeslníkem není, nemá z práce samé radost. Je jen obchodníkem, často velmi lehkomyslným výdělkářem. Je-li kdy soudně stíhán, je jistě k vůli *jistému* výdělkářství, viz statistiku soudní. On měl a má všechny vlastnosti, aby také z politiky měl výdělek. *Výdělek ten je za posledních dvacet let úžasný*. Súčastnili se v něm jen ti z nás, kteří měli vlastnosti židovským obchodním podobné. Výtečný jeden politik a národní hospodář líčí výsledek následovně: „Za tento čas (zminěných dvacet let) vzrostla v geometrickém poměru moc penězní, nemající uzdy ni na lidských ni na národních ohledech, beroucí, aniž by sama pracovala, veškeré výhody svobody průmyslové, utiskující všechnu práci, nechráněnou a nespořádanou, i vzmohl se pocit útisku vždy nesnesitelnějšího a strach před příští porobou úplnou. Všechno nehoď doby té, revoluc, [sic] válek, drahoty, krizi v průmy-

⁶⁸ že mír nebyl zachován státníky, ale kapitalisty. Srov. Ferguson, Niall, *The House of Rothschild: Money's Prophets, 1798–1848* (London: Penguin Books, 1998), s. 20.

Jedná se zřejmě o ironickou poznámku Moritze Gottlieba Saphira (1795–1858), který byl po působení v pražské ješivě postupně aktivní jako kritik a novinář v Berlíně, Mnichově a Vídni. Citát pochází asi z jeho recenze opery Giacoma Meyerbeera (vl. jm. Jakoba Liebmanna Meyer Beera, 1791–1864) *Les Huguenots*, která měla premiéru v roce 1836.

⁶⁹ Neruda cituje z divadelní hry *Polský Žid (Le Juif polonais)*, kterou napsali Émile Erckmann a Alexandre Chatrian (1867). V češtině hra vyšla jako samostatná publikace až v roce 1876.

⁷⁰ Neruda přejímá běžný dobový názor o židovské nechuti k zemědělství. Talmud ve skutečnosti obsahuje dlouhé pasáže týkající se zemědělství, protože Židé se v Erec Israel (Zemi Izrael) v době jeho vzniku zemědělství většinou věnovali.

slu i obchodu, vyčerpala moc peněžní zase pro sebe a *nově* jimi nabubřela. Stala se obrovskou politickou i sociální mocí, kteráž již nyní marně se [23:] skrývá za jiným vymyšleným či přepjatým neštěstím. Veškeré „otázky“, „výkřiky“, „reformy“, agitace a demonstrace jsou jen k tomu, aby národové, vlády a veřejné mínění odvrátily se od této jediné velké otázky, aby právě příčiny všeobecně trapného pocitu se nepoznaly a prostředků pomocných se nevyhledávalo.“ ... „Dělají se finanční operace (v evropských státech), jimiž peněžníci bohatnou, stát i lid chudne. Finanční ministerstva bývají jakoby pumpami, naplňujícími kasy bankéřské [sic] na útraty státu. Bankéř koupí papíry lacině a stát je mnohým stříbrem musí zas od něho vykoupit. Pak nechávají bankéři kursy zase klesnouti, laciná koupě zase začíná, až nastoupí zas vykupování drahým stříbrem“ ... a t. d.⁷¹ Každý ví sám, jak as dalece to „bankéřství“ se „židovským obchodem“ souvisí!

Z toho také vysvítá, proč pořad ještě říkají, že nejsou emancipováni, proč z každého pošlápnutého kuřího oka leckterého svého nestydy dělají hned otázku celého židovstva a otázku moderní kultury. Zdá se skoro, že máme již zcela zvláštní mezinárodní právo — *židovské*, „v němž jsou zaznamenány svobody Židů a služební povinnosti křesťanů“, jakž řekl před nedávnem arci „jen“ páter Wiesinger, pravdu ale přece řekl. K tomu, ač proslulý vormský rabbi Gerson již v 11. století polygamií u nich zrušil⁷², nesmíme, skoro starotestamentárně se rozmnožují. Množstvím roste jich srdnatost, noví potomci pak nedělí se o staré miliony, nýbrž vydělají si jistě *ještě nově*.

Nebezpečí (snad je to nebezpečí zase „historická odpata“, namířená nyní proti nám) je velké a *národové musí sobě sami po[24:]moci*. Jak? Snad jako v středověku pomáhali sobě pro „nesnesitelné dluhy?“ Nikoli! Židé, když uplynul rok 1848 nevrátili do svého rituálu znovu staré kletby; neměli více příčin a *nemají jich více mí!* Ne pronásledování Židů, *emancipace od Židů* je heslo naše. Ale opatrně, sic slaví *oni nové vítězství!*

⁷¹ Tento citát se nepodařilo identifikovat. Pasáž srylové připomíná Pierre-Josepha Proudhona (1809–1865), jenž kritizoval soudobou bankovní, a zvláště burzovní praxi. Srov. jeho *Příručku burzovního spekulantů (Le Manuel du spéculateur à la bourse)* z roku 1853.

⁷² Zde Neruda vychází z Wagenera (1857: 19), dává však této tezi jiný smysl.

[25:] V.⁷³

Napoleon pronesl své prorocství: „Evropa bude za sto let buď francouzská buď kozácká“⁷⁴ — a nikdo se v Evropě nebál. Lady Wilsonová prorokovala: „Budoucnost patří Židům a mouřeninům“ — a nikdo se o budoucnost nebojí.⁷⁵ Přec musíme naproti faktické moci Židů býti opatrní, třeba bychom nevěřili právě Jeremiášovi, že „všickni, kteříž sžirají Tebe (Israel) sežráni budou,“⁷⁶ neboť by se mohlo stát alespoň *mísť* dle Isaiáše — když už jednou v citování bible jsme — že „státí budem a pástí dobytek jich a synové naši že jich oráčí a vinaři budou.“⁷⁷

Takovým isaiášským místečkem by mohly být právě Čechy alespoň zrovna tak dobře jak země jiné. Ba *spíš* než mnohá jiná! Dle zvláštních poměrů naší národnosti nemáme času vyčkat podotknutého „mesiášství,“ kdy pokračila humannost učiní nemožnou nadvládu, ať již jakoukoli. A politicky je nyní židovstvo *rozhodné proti nám*. Nepotřebuji ještě jednou opakovat, co finančně v *Rakousku* dělá proti nám přímo či nepřímou, nepotřebuji také uvést, jak politicky (cestou journalistickou neb jinou) činní jsou vždy *proti*, nikdy *pro nás*. A mám snad říci jich „blahodárné“ působení vůbec na našem venkově? Neškodilo by, bylo by na výstrahu mnohým, ale mohl bych, znaje hlavně jen *výsledky*, kreslit pouze v obrysech a prosím snažné podrobnější znatele ven[26:]kovského života, aby účinných obrázků podali ještě za mne.

*Emancipaci českou od Židů hlavně bráti musíme co emancipaci od židovského obchodu, od židovského využítkování cizí práce.*⁷⁸

Bylo velmi přirozeno, že obchod dostal se u nás zcela skoro do rukou Židův. Na vesnici má obchod menší rejdiště, v menších městech našich nedostavil se a nezačal zas právě v příznivou dobu. Jeden z krásných výsledků

73 *Národní listy* 9, pátek 2. 7. 1869, č. 180, s. 1.74 Prorocství cirkulovalo v řadě variant. Klasický zdroj, *Mémorial de Sainte Hélène* autora Emmanuela de Las Cases (Paris: Éd. Leconte, 1828), díl 3, s. 110–111, mluví o předpovědi, která se naplní za deset let. Paměti Alexandra Dumase, kap. 38, mluví o padesáti letech. Neruda zřejmě užíval ještě jiný zdroj, kde figuruje číslice sta let.

75 Zdroj se nepodařilo identifikovat.

76 Jeremiáš 30, 16.

77 V překladu Bible kralické: „Nebo postaví se cizozemci, a pástí budou stáda vaše, a synové cizozemců oráčí vaši a vinaři vaši budou“ (Izajáš 61, 5).

78 Tato věta je zde na rozdíl od novinového vydání vyčleněna jako samostatný odstavec sázený proloženě.

německé kultury byl, že přespříliš rozmnožilo se malých řemeslníků. Naše městečka jsou jich plna, kdyby neměl z nich každý alespoň korec pole (pro který zas nemyslí dál a neví, kdy má být řemeslníkem a kdy „erteplářem“), ani by se nenajedl. Rok 1848, jenž lid český vybavil takřka teprv z *nevolnic-tví*, dal Židům zároveň také emancipaci.⁷⁹ Avšak jak rozdílný byl u obou výsledek! Žid na tu dobu byl již připraven, náš lid teprv se začal rozhlížet po světě. Žid, který se řemeslem beztoho ani nezabýval, začal s řemeslnickým zbožím hned *obchod*, při dostatečných penězích, náš lid peněz neměl a byl tak „otcovský“ vychován, že o *spolčování* se, vůbec o panujícím směru novověkém ani se mu nezdálo. Malý řemeslník byl a je často rád, jen když mu Žid, který, nakoupiv laciných surovin, laciněji než on prodává, za slušnou cenu práci jeho pro svůj *sklad* odkoupí. S počátku také obdrží cenu skutečně slušnou, pak pro neštěstí neb lehkomyšlnost zaplete se v ochotné mu poskytované zálohy, není pomoci, je v dluzích, je otrokem, musí pracovat za to, co se mu dá — tím pomáhá škodit sám, arci ne bezprostředně, zas jiným. Spolčování tu jediné pomáhá — „*spoľ[27:]čujme se!*“ je heslo Sladkovského a to je heslo velmi pozitivní.⁸⁰

„Spolčujme se!“ platí i pro vesničana. Zbohatne-li židovský obchodník v dosti malé vesničce, proč by nemohla vesnička ta podržet svých peněz pro sebe, proč sobě nesříditi svůj obchod v tom zboží, které od cizího obchodníka bere? Mimo to — zbaví se snad velkého útlaku! Takový obchodník mnoho zboží své hledí sobě ještě jiného. Nechtí schází sedlaku neb chalupníku cokoli, peníze či dojná kráva či jiné, hned je onen obchodník zde a prodá na *úvěr*. Na *dloubý* úvěr, s nehrubými úroky — skoro ani neupomíná, leda když ví, že *nemůžno právě platit* — ještě připůjčuje v penězích či v peněžní hodnotě — a náhle je chalupníček, ba i sedláček v jeho rukou, škraše se za užívání, je rád, vezme-li věřitel *budoucí* žně, která se nyní ještě ani odhadnouti nemůže — pak přijdou daně, nová půjčka, konec je exekuce, nebo stěhování se do Ameriky. Jako v jiných zemích měly by být při berních našich kasách *oddílů výpomocné*, pomáhající, když rolník peněžné pomoci skutečně potřebuje. Do těch pomůcek *státních* máme ale ještě trochu daleko a pročež pomáhejme si sami vzájemnými ústavami úvěrními — „*spolčujme se!*“

Na jednotlivých pokročilých místech kvete již spolčování, ba má již i ovoce. Záložen je hojně, společné továrny pracují, banky se zakládají. Kde se to

79 Viz pozn. 6.

80 Karel Sladkovský (1823–1880) — český novinář a politik. K jeho vlivu na myšlenku spolčování viz Jindřich Toman zde, s. 29–55.

děje, jsou obchodníci a podnikatelé židovští velmi rozhorleni. Vědí, jak velice se jedná o jich prospěch, a činí, co mohou, aby předešli. Není nic platno, *celý národ* musí do emancipačního boje — je pravda, bude to tuhý boj, finanční ta síla je obrovská síla, ale svorně produktivní síla národa je obrovštější! Jsou *proti* [28:] nám v každém ohledu, my musíme být na základech těchto principů nové doby proti nim také v každém ohledu. Předně arci zas v politickém. Kdo se nepřiznává a *neosvědčil zcela* co našinec, buď považován při všem lichocení co politický protivník. Nezapomeňme, že jsou Židé národem nám zcela cizím, jenž prozatím snad ještě nemůže, jistě ale *nechce* mít s námi politiku stejnou. *Vzhledem k Židům* praví Němec Robert von Mohl, že „jsou funkce v státním životě, které žádají *celého* vlasteneckého srdce a ničím neoddělovanou starost o *němectví* a stát *německý*, které žádají muže celého, ne polovičky jeho, a netrpí ani nejmenší pochybnosti co do smýšlení národního.“⁸¹ Když již u Němců, *stonášob víc u Čechů!* Větu Mohlovu pamatujeme sobě vůbec a — *zvoláte* případně pro Židy!

81 „Es giebt Funktionen im Staatsleben, welche ein ungetheiltes vaterländisches Gefühl und ein einheitliches Interesse an dem deutschen Wesen und Staate fordern, welche den ganzen und nicht blos den halben Mann verlangen, bei welchem schon ein Misstrauen in die nationale Richtung ein Unglück ist“ (Mohl 1869: 675).

Předmluva k brožurkovému vydání Nerudova „Pro strach židovský“ (1870)

Spolu s textem Nerudova spisu přetiskujeme i krátkou předmluvu, kterou bylo brožurkové vydání z roku 1870 uvedeno. Text není titulován a je pouze podepsán „Nakladatelství“. Předmluva zasazuje Nerudův text do bezprostředního politického kontextu, a proto může být důležitým vodítkem při interpretaci samotného Nerudova textu a jeho funkce v soudobé mladočeské publicistice.

Text je přepsán podle stejných pravidel jako „Pro strach židovský“.

[3:] Doba politického hnutí naučila národ náš počítat. Víme již, že není hříčkou, co jsme sobě předsevzali, že musíme obrovské balvany odstranit, než bude volna ta cesta *naše*, po níž chceme kráčet co platná individualita k cíli veškerého lidstva: *osvětě, svobodě*. Prospějeme sobě i lidstvu mnoho, přispějeme-li svými silami *českými*, zcela zvláštními, doplňující tón do harmonie světové nesoucím, prospějí bychom mnohem méně, kdybychom měli být *své* národnosti, *svým* vlastnostem a *své* cestě odcizeni.

Avšak vidíme také, kdo balvany nám nepřátelské chrání a brání. Poslední, pro národní rozvoj a politický pokrok předuležitě volby sněmovní opět nás a jasně přesvědčily, že nejurputnějšími odpůrci našimi jsou **Židé**. Hleděno sobě jich na př. v Praze *všemi* možnými prostředky uslechtilými, *podávána* jim ruka krajanů, upřímně a beze lsti — jako litina stáli proti nám, *ani jediného hlasu nedocílěno od nich pro svaté zájmy české*.

S podivením hledíme na nepřátelský ten úkaz.

Víme, *tak* že zůstat nemůže, avšak chceme-li odpomoci, musíme především *znát své ne[4:]přátely* [sic] *dobře*, abychom porozuměli každému kroku jejich. Musí nám být zcela jasno, jaké stanovisko zaujímá žid ve světě vůbec, a ve vlasti naší zvlášť, jakým je *člověkem, možno-li* na něho působit, či nutno přímo hned pracovat proti němu.

Stručně sice, avšak s podotknutím všech momentů historických, společenských a psychologických pojednal o *židovské otázce* loňského roku feuilletonista „Národních Listů“ pan Jan Neruda. Je to jediné pojednání české,

tykající se věci té. Příliš důležitá jest otázka ta, každý z nás musí o ní přemýšlet, a protož po událostech nejnovějších spečáme, abychom mezi obecněm rozšířili otisk článků oněch, p. spisovatelem přátelsky znovu prohlídnutých a opravených.

Jedněm budou stránky tyto poučením, druhým materiálem k dalšímu přemýšlení.

Otázka židovská musí být u nás rozluštěna.

Nakladatelstvo.

„Pro strach židovský“: Bibliografie

Josef Schwarz

Úvod

Nerudův traktát „Pro strach židovský“ byl poprvé pod značkou Δ publikován v pěti pokračováních (označených I.–V.) v *Národních listech* v roce 1869, následovala tři samostatná vydání (1870, 1935, 1942), šest otisků ve druhém svazku souboru fejetonů *Studie krátké a kratší* (1876, 1894, 1910, 1923, 1957, 1958)¹ a dva otisky ve dvou vydáních výboru z téhož díla (1927, 1928). Kromě původní verze v *Národních listech* se nám nepodařilo dohledat žádný další časopisecký otisk, i když zvláště dobový český nacionalistický, fašistický a antisemitský tisk na tento Nerudův text často odkazoval a citoval z něj.²

Do cizího jazyka nebyl Nerudův traktát — alespoň pokud je nám známo — v úplnosti přeložen; rozsáhlejší výbor z textu (v překladu editorky knihy) se nalézá v publikaci: Iggers, Wilma Abeles (ed.), *Die Juden in Böhmen und Mähren. Ein historisches Lesebuch* (München: C. H. Beck, 1986), s. 178–184 (anglická verze: *The Jews of Bohemia and Moravia. A historical reader*. Přel. Wilma Abeles Iggers, Káča Poláčková-Henley a Kathrine Talbot /Detroit: Wayne State University Press, 1992/, s. 183–190).

1 Pro úplnost je třeba dodat, že Josef Brambora ve své *Bibliografii života a díla Jana Nerudy* (Praha, 1942; zvláštní otisk z periodika *Český bibliofil*) informuje o vydání druhého svazku *Studii krátkých a kratších* z roku 1881 a soupis *Jan Neruda. Bibliobibliografický ukazatel* (Moskva, 1984) udává edici z roku 1887. V obou případech se však jedná o bibliografické omyly — v uvedených letech vyšel pouze první svazek *Studii krátkých a kratších*. Za konzultaci v této věci děkuji prof. Aleši Hamanovi.

2 Např. *Arijský boj* si v prvních dvou ročnících (1940–1941) citát z Nerudova textu vekl jako motto do záhlaví: „*Židé jsou proti nám, my musíme být proti nim, v každém ohledu. Je to národ cizí, nejde s námi, ha jen proti. Na to nemáme nikdy zapomenout!*“ Stejný text — lišící se pouze větnou interpunkcí a infinitivními tvary sloves — se pak zdůrazněn velkým písmeným a rámováním opakoval vždy ještě na poslední straně periodika.